

Gudstjenestepraksis 1995

Redegørelse for resultatet af en spørgeskemaundersøgelse i efteråret 1995 vedr. brug af gudstjenesteordning.

Af provst Holger Villadsen

I efteråret 1995 blev der gennemført en spørgeskemaundersøgelse af aktuell gudstjenestepraksis i folkekirken. Et spørgeskema med 22 punkter blev i juli-august udsendt af de enkelte biskopper til alle faste præster i stiftet med svarfrist til ca. 15. september. Kopier af de modtagne besvarelser blev videresendt til stiftskontoret i Lolland-Falster, hvor en sekretær havde fået til opgave at foretage en samlet analyse af besvarelserne. Jeg har været konsulent ved undersøgelsen, både ved udarbejdelsen af spørgeskemaerne og ved analysen af besvarelserne.

For hvert enkelt stift er der blevet udarbejdet en redegørelse for resultatet af undersøgelsen; disse redegørelser vil kunne rekvireres fra stiftskontorerne. Desuden blev der udarbejdet en redegørelse for resultatet på landsplan. Denne redegørelse blev sendt til pressen sammen med en kort pressemeddelelse udarbejdet af biskop Olav Lindegaard og undertegnede. Pressemeddelelsen er trykt i Præsteforeningens Blad 1996, nr. 7 (s. 127-128). Det meddeltes desuden her, at der vil fremkomme en grundigere gennemgang af resultatet af spørgeskemaundersøgelsen. Og det er denne redegørelse, der følger herefter.

Efterfølgende redegørelse bygger ikke kun den omtalte landsanalyse, men inddrager også forskellige kombinationer af besvarelserne, herunder især en opdeling på brugere af den nye alterbog og brugere af ældre alterbog.

Der foreligger besvarelser fra i alt 1.822 præster, som er fordelt således på de enkelte stifter: København 209, Helsingør 213, Roskilde 221, Fyen 176, Lolland-Falster 63, Aalborg 203, Viborg 173, Århus 250, Ribe 160 og Haderslev 154. Efter at sammentællingen blev foretaget, er der indkommet enkelte supplerende besvarelser, som ikke er indarbejdet i rapporten.

Det var hensigten med spørgeskemaet, at der kun skulle sættes et kryds for hvert spørgsmål, men ved gennemgangen af besvarelserne viste der sig at være spørgsmål, hvor der i nogle af besvarelserne var sat flere krydser. Det gælder især spørgsmålene om ind- og udgangsbønnen, samt om indledningskollekten. Ved indtastningen af besvarelserne er det normalt blevet accepteret, at der er blevet sat flere krydser, selv om det gjorde en opgørelse af den procentvise fordeling af besvarelserne lidt

mere uoverskuelig. Men dobbeltkrydserne svarer til et træk i den faktiske brug af gudstjenesteordningen, som naturligvis også bør afspejle sig i redegørelsen.

I det følgende gennemgås besvarelsenerne af de 22 spørgsmål, hvorefter der afsluttes med nogle generelle afsnit.

1. Hvilken alterbog bruges?

Den Danske Alterbog 1992 bruges af 1648 (90,5%), mens ældre autoriseret alterbog bruges af 174 (9,5%).

Den nye alterbog bruges altså nu i langt de fleste sogne. Der er ikke ret stor forskel på stifterne, idet udsvingene ligger inden for 2-3% i forhold til landsgennemsnittet. Det højeste procenttal på 93,1% findes i Aalborg, og det laveste på Lolland-Falster med 87,3%. Tilsvarende varierer brugen af den gamle alterbog mellem 12,5% på Lolland-Falster og 6,9% i Aalborg.

For hvert af de følgende 21 spørgsmål er det undersøgt, hvordan besvarelsenerne fordeler sig på brugere af den nye og den gamle alterbog. Disse tal anføres i det følgende, når afvigelserne fra det samlede landsgennemsnit forekommer markante eller interessante. Krydspørgsmålene viser, at der forekommer kombinationer, som egentlig ikke skulle kunne forekomme efter bogen; men det er jo ikke noget nyt, at der i praksis kan forekomme afvigelser fra den officielle norm.

2. Hvilke ind- og udgangsbønner bruges?

Den lange autoriserede form, der er identisk med formen i den gamle gudstjenesteordning bortset fra tegnsætning, bruges af 845 (46,4%), mens den korte form fra den nye alterbog bruges af 450 (24,7%). I alt bruges de autoriserede former af 71,1% og er klart de dominerende former.

Formerne fra alterbogstillægget bruges af i alt 30,7%, som fordeler sig således: Anna Sophie Seidelins bønner bruges af 267 (14,7%), Johs. Johansens bønner af 179 (9,8%) og Holger Lissners af 113 (6,2%). Derudover er der 101 (5,5%), der bruger andre former, og 30 (1,6%), der slet ikke bruger ind- og udgangsbøn.

Sammen med få blanke besvarelser bliver det samlede procenttal 109,6%. Der er altså nogle, der har sat flere krydser. Årsagen hertil er ikke nærmere undersøgt, men jeg formoder, at det hovedsageligt skyldes, at der bruges indgangsbøn og udgangsbøn af forskellig type, eller at der veksles mellem forskellige former.

Hvis fordelingen på stifterne undersøges, viser der sig nogle tydelige forskelle. Den lange autoriserede form varierer fra 69,4% i Ribe til 38,0% i Helsingør. Den korte autoriserede form varierer fra 27,9% i Haderslev til 16,3% i Ribe. Anna Sophie Seidelins bønner er stærkest repræsenteret i Århus med 23,2% og svagest i Ribe med 6,3%. Johs. Johansens bønner er stærkest repræsenteret i Helsingør med 20,2% og svagest på Lolland-Falster med 0%. Holger Lissners bønner er stærkest repræsenteret i Roskilde med 10,9% og svagest i Ribe med 1,3%. Muligheden for at udelade ind- og

udgangsbønnen bruges forholdsvis mest i København med 4,8% og mindst i Fyen, Lolland-Falster og Århus, hvor tallet er 0%.

Hvis fordelingen på brugerne af de to alterbøger undersøges, bliver tallene for brugerne af den nye alterbog kun ændret ganske lidt i forhold til det samlede landsresultat. Tallet for den lange form falder ca 3%, mens tallene for de andre former stiger ca. 1%. De skyldes naturligvis, at den lange form er klart den dominerende blandt brugerne af den gamle alterbog (76,4%). Men de andre former er altså også repræsenteret blandt brugerne af den gamle alterbog – omend procentvis noget svagere og i absolutte tal i de enkelte tilfælde under 15.

3. Hvilket svar anvendes ved hilsenen?

Det gamle svar »Og med din ånd!« er fortsat den dominerende form og bruges af 1151 (63,2%), mens 668 (36,7%) bruger det nye alternativ »Og Herren være med dig!«. Der er nogle få dobbeltkrydser og desuden nogle få blanke besvarelser.

Hvis besvarelsenerne fordeles på de to alterbøger, stiger procentdelen, der bruger det nye alternativ, med et par procent til 39,3%, men den gamle form er stadigvæk den dominerende med 60,6%.

Fordelt på stifterne er hovedtendenserne sammenfaldende, men der kan dog konstateres tydelige forskelle. Det nye alternativ bruges eksempelvis i Viborg stift af 47,4%, mens det i Ribe bruges af 15,6%.

4. Hvilke indledningskollektter bruges?

Den lange autoriserede form, der normalt er en Veit Dietrich-kollekt sva- rende til kollektten i den gamle alterbog, bruges af 668 (36,7%). Den korte form, der normalt er en nyoversættelse af missalebønnerne, bruges af 169 (9,3%). Her var desuden mulighed for at afkrydse for vekslende brug af de to autoriserede former; denne mulighed blev anvendt af 595 (32,7%). I alt bruges de autoriserede kollektter af 78,7% og er klart de dominerende.

Kollekterne fra alterbogstillægget bruges af i alt 50,2% og er altså taget i brug af forholdsvis mange. Imidlertid udgør det samlede antal besvarelser i alt 131,1%, og der er altså forholdsvis mange, der har sat flere krydser. Årsagen hertil er ikke nærmere analyseret, men det må sandsynligvis skyldes, at en del bruger flere kollekttrækker; og det er også overvejende sandsynligt, at det især er brugere af alterbogstillægget, der har sat to eller flere krydser. Praksis'en med skiftende kollektter er mest udbredt i Helsingør, hvor totaltallet er 155,4%, og mindst på Lolland-Falster, hvor totaltallet er 115,9%.

Anna Sophie Seidelins kollektter bruges i alt af 347 (19,0%), Johs. Johansens kollektter bruges af 257 (14,1%) og Holger Lissners af 312 (17,1%). Der er altså ikke på landsplan den store forskel på brugen af de tre kollektserier i alterbogstillægget. Andre kollektter end de hidtil nævnte bruges af 34 (1,9%).

Hvis der foretages en opdeling af besvarelsenerne på de to alterbøger, viser det sig ikke uventet, at Veit Dietrich-kollekterne bruges af langt de

fleste brugere af den gamle alterbog, nemlig 81,6%. Men i beskedent omfang finder de andre kollekter også anvendelse blandt brugere af den gamle alterbog.

Blandt brugerne af den nye alterbog falder procenttallet ca. 5 point i forhold til totaltallet for Veit Dietrich-kollekterne og stiger ca. 1-2 for de andre kollekters vedkommende. De afrundede procenttal kun for brugere af den nye alterbog er: Veit Dietrich 32%, missale 10%, Veit Dietrich eller missale 36%, Anna Sophie Seidelin 21%, Johs. Johansen 15% og Holger Lissner 19%.

Hvis der foretages en opdeling af besvarelserne efter stifter, viser de mest markante forskelle sig ved kollekterne fra alterbogstillægget. Anna Sophie Seidelins kollekter er stærkest repræsenteret i Århus med 26,8% og svagest på Lolland-Falster med 7,9%. Johs. Johansens kollekter er stærkest repræsenteret i Helsingør med 32,9% og svagest på Lolland-Falster med 3,2%. Holger Lissners kollekter er stærkest repræsenteret i Helsingør og Viborg med 24,9% og svagest i Ribe med 7,5%.

5. Bruges note 1 med Kyrie og Gloria?

Der svares Ja for regelmæssig brug af 196 (10,8%) og Nej af 1468 (80,6%). Den tredje svarmulighed var lejlighedsvis brug; den var afkrydset af 155 (8,5%).

Kyrie og Gloria er formelt set en mulighed, der først er indført i forbindelse med den nye alterbog. Og vurderet i det perspektiv har forholdsvis mange (19,3%) taget den nye mulighed i brug i et eller andet omfang. Men ser man tallene nærmere efter med hensyn til fordeling på stifter og med hensyn til fordeling mellem ny og gammel alterbog, er der noget, der tyder på, at der måske er tale om autorisering af en praksis, der har været på vej i nogen tid.

Hvis besvarelserne deles op mellem brugere af ny alterbog og brugere af gammel alterbog, er den procentvise fordeling ikke meget forskellig. Blandt brugere af den ny alterbog anvender 11,0% regelmæssigt Kyrie, og det tilsvarende tal blandt brugere af gammel alterbog er 8,0%. Lejlighedsvis brug findes hos 8,8% brugere af ny alterbog, og hos 5,7% brugere af gammel alterbog.

Omvendt er der forholdsvis store forskelle mellem stifterne. Regelmæssig brug af Kyrie er mest udbredt i København med 23,4% og svagest i Fyen med 4,0%. Lejlighedsvis brug er tilsvarende mest udbredt i København med 14,4% og svagest i Ribe med 1,3%. En nærmere historisk undersøgelse vil muligvis vise, at den forholdsvis stærke placering af Kyrie i København har rødder længere tilbage i tiden end 1992.

6. Hvilken ordning anvendes for de bibelske læsninger?

Den nye normalordning med tre læsninger (GT – epistel – evangelium) bruges af 1151 (63,2%). Ordningen med kun to læsninger (den nye alterbogs note 2) bruges af 338 (18,6%). Den gamle ordning med to evan-

gelielæsninger bruges af 259 (14,2%). Og ordningen med udgangslæsning, der findes i alterbogstillægget, bruges af 113 (6,2%).

Den nye normalordning med indledende gammeltestamentlig læsning har fundet stor udbredelse og er nu klart den dominerende. De andre perikopeordninger har en mere beskedne udbredelse, men bliver dog brugt alle tre af forholdsvis store grupper.

Sammen med 3 blanke besvarelser bliver totaltallet 102,3%, og der er altså et mindre antal, der har sat flere krydser og veksler mellem ordningerne, f.eks. afhængig af om der er barnedåb eller ej.

Hvis besvarelserne deles op mellem brugere af ny alterbog og gammel alterbog, bliver fordelingen mellem brugerne af den nye alterbog således med afrundede procenttal: Den nye ordning med tre læsninger 69%, ordningen med kun to læsninger 19%, den gamle ordning med to evangelier 8% og endelig ordningen med udgangslæsning 7%. Den nye normalordning bliver her endnu tydeligere den dominerende.

Blandt brugerne af den gamle alterbog skulle man forvente et helt klart billede, som dog i undersøgelsen ikke falder helt så klart ud. Den gamle perikopestruktur med to evangelielæsninger er klart den dominerende og bruges af 78%. Men de andre perikopestrukturer er også repræsenteret blandt brugerne af den gamle alterbog: 14% nøjes med to læsninger, mens nogle få også er i stand til at finde en gammeltestamentlig læsning i den gamle alterbog.

Den gamle ordning med to evangelielæsninger bruges af to næsten lige store grupper. Blandt brugerne af den gamle alterbog er der i absolutte tal 135 og blandt brugerne af den nye alterbog 124.

Hvis der foretages en opdeling på stifterne, er hovedtendensen den samme som for landet som helhed, men der kan igen konstateres forskelle mellem stifterne. I det følgende nævnes yderpunkterne for hver af de fire perikopestrukturer: Den nye normalordning er mest udbredt i Viborg med 75,7% og svagest repræsenteret i København med 50,7%. De samme to stifter danner også yderpunkterne ved den korte ordning med to læsninger; denne ordning er forholdsvis stærkest repræsenteret i København med 29,2% og svagest i Viborg med 9,8%. Den gamle ordning med to evangelielæsninger er stærkest på Lolland-Falster med 22,2% og svagest i Viborg med 7,5%. Ordningen med udgangslæsning i alterbogstillægget er forholdsvis stærkest i Helsingør med 11,3% og svagest på Lolland-Falster med 1,6%.

7. Medvirker lægmand ved de bibelske læsninger?

Én af de nye muligheder i alterbogen af 1992 var muligheden for, at de indledende læsninger læses af lægmand. Denne mulighed anvendes af 191 (10,5%), mens der er 1631 (89,5%), der svarer, at præsten fortsat læser alle læsninger.

Blandt brugerne af den nye alterbog stiger procentdelen, der anvender muligheden for lægmandsmedvirken en anelse til 11,3%, mens den blandt brugerne af den gamle alterbog falder til 2,9%.

Besvarelsene af dette spørgsmål viser tydelige forskelle mellem stifterne. Lægmandsmedvirken er mest udbredt i København med 22,0% og svagest i Ribe med 4,4%. Tilsvarende er det mest udbredt i Ribe, at præsten læser alle læsninger; det drejer sig om 95,6%, mens procenttallet for København er 78,0%.

8. *Hvornår anvendes trosbekendelsen?*

Både i den nye alterbog og i den gamle gudstjenesteordning er der to placeringsmuligheder for trosbekendelsen, enten fra alteret efter anden læsning eller fra prædikestolen i tilknytning til prædikenen.

Placeringen fra alteret er næsten enerådende, idet den anvendes af 1733 (95,1%), mens kun 81 (4,4%) har trosbekendelsen fra prædikestolen. Der er nogle ganske få blanke besvarelser og nogle få dobbeltkrydser.

Som helhed er der ikke stor forskel på stifterne, idet placeringen fra alteret er klart dominerende i alle stifter, fra 90,3% i Fyen til 98,4% på Lolland-Falster. Men i henseende til placeringen fra prædikestolen er der dog relativt store forskelle. Muligheden bruges af 8,5% i Fyen og bruges slet ikke på Lolland-Falster.

Placeringen fra alteret efter anden læsning er mere udbredt blandt brugere af den nye alterbog, hvor den anvendes af 95,5%, mens den tilsvarende procentdel blandt brugerne af den gamle alterbog er 91,4%.

Sammenhængen mellem trosbekendelsens placering og perikopestrukturen er også blevet undersøgt, uden at der dog fremkom markante forskelle. Trosbekendelse fra prædikestolen skulle egentlig ikke kunne forekomme blandt brugere af note 2 i den nye alterbog med to bibelske læsninger, men der er alligevel nogle få, der gør det. Det skyldes formentlig, at evangeliet læses fra prædikestolen, selv om denne mulighed egentlig ikke indgår i note 2.

Der er også spor af, at trosbekendelsen i begrænset omfang bruges som eneste led mellem anden og tredje salme. Denne mulighed fandtes i »Foreløbige Ændringer« fra 1973, samt i den lilla betænkning fra 1985, men eksisterer nu ikke mere blandt de autoriserede valgmuligheder. Brugere af denne ordning er registreret sammen med dem, der anvender trosbekendelsen fra alteret efter anden læsning.

9. *Hvordan siges/synges trosbekendelsen?*

Trosbekendelsen siges af præsten alene i 610 tilfælde (33,5%). Den mest udbredte form på landsplan er, at trosbekendelsen synges af menigheden; denne fremførelsesform anvendes af 1047 (57,5%). Den mindst udbredte form er, at trosbekendelsen siges af menigheden; denne form anvendes af 261 (14,3%).

Der er nogle dobbeltkrydser, idet den samlede svarprocent er 105,3%. Årsagen hertil er ikke nærmere undersøgt.

På dette spørgsmål er der stor forskel på stifterne. Den sungne form er den mest udbredte i de fleste stifter, men det gælder ikke Ribe, hvor trosbekendelsen siges af præsten i 66,3% af tilfældene. Det andet yder-

punkt er Helsingør, hvor præsten alene siger trosbekendelsen i 8,5% af besvarelsene.

Den menighedssungne form er forholdsvis mest anvendt i København med 79,4% og svagest i Ribe 31,3%.

Der er også forholdsvis stor forskel på stifterne, hvad angår den form, hvor menigheden siger trosbekendelsen. Den er forholdsvis stærkest repræsenteret i Helsingør med 33,8% og svagest i Ribe med 4,4%, mens 5 af stifterne ligger i intervallet fra 14% til 16%.

Hvis besvarelsene opdeles på brugere af ny alterbog og gammel alterbog, afviger brugerne af den nye alterbog kun lidt fra landsresultatet, idet den sungne form anvendes af 59,5%. Blandt brugerne af den gamle alterbog er det derimod de fleste (58,0%), der anvender den form, hvor præsten alene siger trosbekendelsen.

10. Hvor er dåben placeret i højmesse?

Det nye reviderede dåbsritual fra 1992 angiver fire placeringsmuligheder for dåb under en højmesse: På trosbekendelsens plads, i tilknytning til første læsning, efter salmen efter prædikenen eller efter nadveren. Alle fire muligheder anvendes af store grupper, og der er ikke nogen tydelig dominerende plads.

I landet som helhed er den mest anvendte placering dåb på trosbekendelsens plads, den anvendes af 788 (43,2%). Derefter kommer dåb i tilknytning til første læsning, som anvendes af 381 (20,9%). De to placeringsmuligheder forud for prædikenen er generelt de dominerende med i alt 64,1%, mens de to placeringsmuligheder efter prædikenen i alt anvendes af 32,7%. Dåb efter salmen efter prædikenen anvendes af 312 (17,1%), og dåb efter nadver af 285 (15,6%). Anden placering anvendes af 90 (4,9%).

Som ved de fleste spørgsmål er der nogle dobbeltkrydser og en par enkelte blanke, og det samlede procenttal udgør 102,0%.

På Fyen er den mest anvendte placering dåb efter salmen efter prædikenen; den anvendes af 32,4%. I Helsingør og København er den mest anvendte placering dåb efter nadveren, som anvendes af henholdsvis 34,7% og 41,6%. De andre syv stifter har dåb på trosbekendelsens plads som den mest anvendte placeringsmulighed.

Placeringen i tilknytning til første læsning varierer fra 33,1% i Ribe til 7,7% i København. Dåb på trosbekendelsens plads er stærkest repræsenteret i Haderslev med 66,9% og svagest i Helsingør med 27,7%. Dåb efter prædikenen varierer fra 32,4% i Fyen til 11,6% i Viborg. Og endelig varierer dåb efter nadveren fra 41,6% i København til 1,3% i Ribe. Der er altså på dette punkt meget tydelige forskelle på stifterne.

I den gamle gudstjenesteordning anbefales placeringen efter salmen efter prædikenen i Biskoppernes Vejledning 1955. Blandt brugerne af den gamle alterbog er denne placering dog kun at finde på andenpladsen med 28,2%, mens placeringen efter nadver er den mest udbredte med 28,7%.

De to placeringsmuligheder efter prædikenen udgør her en lille overvægt med i alt 56,9%.

Fordelingen blandt brugerne af den nye alterbog afviger kun i beskedent omfang fra det generelle landsresultat.

11. *Hvorfra bedes kirkebønnen?*

En af de nye muligheder i højmesseordningen er, at kirkebønnen kan bedes fra alteret efter salmen efter prædikenen. Muligheden blev indført med Foreløbige Ændringer 1973 og er derfra overført til den nye alterbog. Denne mulighed benyttes dog kun i beskedent omfang, idet den anvendes af 83 (4,6%). Den klart dominerende placering er fra prædikestolen; den anvendes af 1742 (95,6%).

Hovedtendensen er den samme over hele landet, idet placeringen fra prædikestolen er den dominerende i alle stifter. Men hvis man kun ser på tallene for placeringen fra alteret, viser der sig nogle tydelige forskelle på stifterne. Kirkebøn fra alteret varierer fra 11,7% i Helsingør til 1,2% i Viborg.

På dette punkt er der ikke nogen stor forskel mellem brugere af ny alterbog og gammel alterbog. Placeringen fra prædikestolen anvendes blandt brugerne af den nye alterbog af 95,4% og blandt brugerne af den gamle alterbog af 97,7%. Det sidste tal skulle efter bogen være 100%, men der er altså 4 (2,3%), der afviger.

12. *Medvirker lægmand ved kirkebønnen?*

En anden af de nye muligheder i den nye højmesseordning er, at kirkebønnen kan bedes af lægmand. Men muligheden forudsætter, at kirkebønnen er adskilt fra prædikenen, og at den bedes fra korbue eller et andet egnet sted i kirken. Sammenhængende med besvarelsen på spørgsmål 11 kan det således ikke overraske, at denne mulighed kun er benyttet i meget svag grad, nemlig af 33 (1,8%). Den næsten helt enerådende form er, at præsten beder kirkebønnen; den anvendes af 1789 (98,2%).

Der er en vis forskel på stifterne, hvis man kun ser på procenttallene for lægmands medvirken ved kirkebønnen; den varierer fra 7,2% i København til 0% i Viborg og Lolland-Falster.

13. *Hvilken nadverliturgi anvendes?*

På dette spørgsmål viser sammentællingen, at der er to næsten lige store hovedgrupper. Den største hovedgruppe anvender nadverbøn B, der er en ajourføring af det gamle 1912-ritual; den udgøres af 705 (38,7%). Den anden hovedgruppe af næsten samme størrelse anvender nadverbøn C med den sungne helligsang; den består af 655 (35,9%).

Ældre autoriseret ritual anvendes af 260 (14,3%), som fordeler sig nogenlunde ligeligt mellem brugere af gammel alterbog og brugere af ny alterbog. Nadverbøn A, der både omfatter »Kære Kristi venner« og en kortere form indledt med »Opstandne Herre og frelser«, anvendes af 117 (6,4%). Endelig er der 88 (4,8%), der har sat kryds ved anden autoriseret

form, og nogle små grupper, der anvender formerne fra alterbogstillægget. Den lange form, der varierer med kirkeåret, anvendes af 30 (1,6%), og den korte form, der indledes med absolution, anvendes af 14 (0,8%).

Hvis fordelingen på stifterne undersøges, viser det sig, at nadverbøn B er den dominerende form i 6 af stifterne, nemlig Roskilde (52%) Fyen (46%), Lolland-Falster (46%), Haderslev (45%), Helsingør (40%) og Ribe (38%). Nadverbøn C er den dominerende form i 4 af stifterne, nemlig Viborg (49%), Aalborg (48%), København (46%) og Århus (38%).

Nadverbøn B og C er de to dominerende former i alle 10 stifter, men der kan konstateres tydelige forskelle på stifterne indbyrdes. Det gælder også de andre nadverliturgier. Nadverbøn A varierer eksempelvis fra 14,5% i Ribe til 1,9% i Helsingør, og anvendelsen af ældre autoriseret ritual varierer fra 18,2% i Haderslev til 8,1% i Viborg.

Tallene for brugerne af den nye alterbog afviger ikke meget fra de samlede procenttal. Anført efter størrelse bliver rækkefølgen: nadverbøn B 42%, nadverbøn C 39%, ældre autoriseret ritual 8%, nadverbøn A 7%, anden godkendt form 5%, den lange form fra tillægget 2% og den korte form 1%.

Blandt brugerne af den gamle alterbog anvender de fleste som forventelig ældre autoriseret ritual, det drejer sig om 71%. Den næststørste gruppe på 12% anvender nadverbøn B.

14. Hvem siger/synger Fadervor i nadverliturgien?

En af de nye muligheder i alterbogen fra 1992 var, at menigheden kan sige eller synge med på Fadervor i nadverliturgien; denne mulighed er taget i anvendelse af 296 (16,2%). I de fleste tilfælde siges eller messes Fadervor fortsat af præsten; denne svarmulighed er afkrydset af 1534 (84,2%).

Der er en tydelig forskel på stifterne i henseende til, i hvilket omfang den nye mulighed er taget i anvendelse. Mest udbredt er ordningen i København med 34% og Helsingør med 29%; mindst udbredt er ordningen i Haderslev med 4%. Men i alle stifter den mest udbredte form, at Fadervor siges eller synges af præsten; procenttallet varierer fra 96% i Ribe til 68 % i København.

15. Hvilken form af Fadervor anvendes?

Der var i spørgeskemaet anført tre svarmuligheder, nemlig de to former i den nye alterbog samt bibeloversættelsesformen fra 1948, der blev indarbejdet i salmebogen i 1953 og i anden udgave af Biskoppernes Vejledning fra 1955.

Mest udbredt er hovedformen øverst i den nye alterbog og ritualbog; denne form anvendes af 896 (49,2%). Den nederste form, der er identisk med formen i den nye bibeloversættelse fra 1992, anvendes af 657 (36,1%). Bibeloversættelsesformen fra 1948 anvendes af 282 (15,5%).

Den øverste form fra den nye alterbog er den mest udbredte i alle stifter undtagen Viborg. Den varierer fra 59% i Fyen til 35% i Viborg.

Formen fra bibeloversættelsen 1992 er hovedformen i Viborg med 59%; i de andre stifter varierer den fra 41% i Roskilde til 22% i Fyen. Anvendelsen af Fadervor fra den tidligere bibeloversættelse i 1948 varierer fra 21% i Ribe til 6% i Viborg.

Procenttallene for brugerne af den nye alterbog afviger ikke meget fra totaltallene; de to former i alterbogen anvendes af 2-3% flere, mens 1948-oversættelsen anvendes af 11%. Blandt brugerne af den gamle alterbog er 1948-oversættelsen den dominerende med 62%.

16. Hvilken form af indstiftelsesordene anvendes?

Her var anført de samme tre svarmuligheder som ved Fadervor, og fordelingen af besvarelserne minder meget om forholdene ved Fadervor.

Den mest anvendte form er også her hovedformen øverst i alterbogen; den anvendes af 923 (50,7%). Den nye bibeloversættelsesform, som findes nederst i alterbogen 1992, anvendes af 527 (28,9%). Den tidligere form, der bygger på bibeloversættelsen fra 1948, anvendes af 358 (19,6%).

Forskellene på stifterne er knapt så udtalte som ved Fadervor. Hovedformen øverst i alterbogen 1992 er den mest anvendte i alle stifter og varierer fra 57% i Fyen til 43% i København. Bibeloversættelsen 1992 er igen stærkest repræsenteret i Viborg med 38%, mens den svageste anvendelse findes i Ribe med 18%. Forholdsvis størst variation mellem stifterne ses i anvendelsen af formen fra salmebogen 1953; i Ribe anvendes den af 27% og i den anden ende af skalaen findes Viborg med 9%.

Hvis brugerne af den nye alterbog udskilles som en særskilt gruppe, bliver de afrundede procental: øverste form i den nye alterbog 54%, nederste form 32% og formen fra den forudgående bibeloversættelse 14%. Blandt brugerne af den gamle alterbog dominerer som forventet formen fra 1948-bibelen med 75%.

17. Hvilken form af den aronitiske velsignelse anvendes?

Her er der kun to svarmuligheder, idet den øverste form i den nye alterbog er identisk med den tidligere form. Denne form er klart dominerende, idet den anvendes af 1546 (84,9%). Den nederste form i den nye alterbog, som svarer til bibeloversættelsen 1992 anvendes af 265 (14,5%).

Fordelt på stifterne udgøres yderpunkterne af Ribe og Lolland-Falster. Den øverste form i den nye alterbog anvendes i Ribe af 93% og på Lolland-Falster af 76%; den er altså klart dominerende i alle stifter. Den nederste form fra bibeloversættelsen 1992 anvendes på Lolland-Falster af 24% og i Ribe af 6%.

Hvis brugerne af den nye alterbog tages som en gruppe for sig, bliver procenttallene næsten uændrede i forhold til landsresultatet. Man skulle forvente, at brugerne af den gamle alterbog alle anvendte den gamle form, men det viser sig, at 8% har taget den nye bibelform i brug.

I den nye alterbog er der dobbeltformer både for Fadervor, indstiftelsesordene og den aronitiske velsignelse. Den øverste form af alle tre tekster er brugt konsekvent af 605 (33,2%), mens den nederste form er

brugt konsekvent af 179 (9,8%). De fleste ser altså ud til at bruge en eller anden kombination af den øverste form og den nederste form; fordelingen på de forskellige kombinationsmuligheder er ikke nærmere undersøgt.

18. Medvirker lægmand ved uddelingen af brød?

Formelt set er det en ny mulighed i alterbogen 1992, at lægmand kan medvirke ved uddeling af brød under nadveren. Denne mulighed anvendes af forholdsvis mange, nemlig af 629 (34,5%). Den mest anvendte ordning er dog fortsat, at præsten alene uddeler brød og vin; denne ordning anvendes af 1194 (65,5%).

Hovedtendensen er den samme i alle stifter, men der er dog tydelige forskelle; yderpunkterne udgøres af Aalborg og Fyen. Ordningen med lægmands medvirken er mest udbredt i Aalborg med 46% og svagest i Fyen med 19%. Omvendt er ordningen, hvor brød og vin uddeles af præsten alene, mest udbredt i Fyen med 81% og svagest i Aalborg med 54%; den er altså fortsat den mest anvendte ordning i alle stifter.

Blandt brugerne af den gamle alterbog meddeler 16%, at lægmand medvirker ved uddeling af brød. Dette forholdsvis høje procenttal er formentlig et symptom på, at denne ordning allerede har været anvendt i betydelig omfang, inden den nye alterbog blev autoriseret.

Efter den nye alterbog er der udvidet mulighed for medvirken af lægmand ved de bibelske læsninger, ved kirkebønnen og ved uddeling af brød under nadveren. Mest brugt er muligheden ved uddeling af brød under nadver, hvor den benyttes af 35%. Mindst brugt er den ved kirkebønnen, hvor den benyttes af 2%. Mulighederne for lægmandsmedvirken i alle tre tilfælde benyttes af 1%.

19. Anvendes ordningen for børnegudstjeneste på højmessens plads?

Efter ordningen for højmesse indeholder den nye alterbog en autoriseret ordning for Børnegudstjeneste på højmessens plads. Ordningen kan vel især betragtes som en kodifikation af en praksis, der har været på vej i nogen tid. Ordningen for børnegudstjeneste anvendes af 624 (34,2%), mens 1197 (65,7%) svarer, at de ikke anvender ordningen. Muligheden for at bruge den nye ordning er altså udnyttet i betydeligt omfang.

Blandt stifterne udgør Aalborg og København yderpunkterne. Størst anvendelse finder ordningen i Aalborg med 47% og mindst i København med 19%.

Blandt brugerne af den nye alterbog svarer på landsplan 37%, at de bruger børnegudstjenesteordningen, mens 63% svarer nej. Blandt brugerne af den gamle alterbog oplyser 11%, at de undertiden holder børnegudstjeneste på højmessens plads.

20. Er der fælles skriftemål i højmissen eller i tilknytning til højmissen?

Skriftemål indgår ikke som et obligatorisk led i højmesseordningen, men der er i skriftemålsritualet fra 1992 mulighed for at have fælles skriftemål forud for gudstjenesten eller der kan i gudstjenestens indledning være

syndsbekendelse og absolution. Desuden findes en ældre tradition for fælles skriftemål forud for nadveren.

På landsplan svarer 128 (7,0%), at de altid har skriftemål i højmessens eller i tilknytning til højmessens, mens 164 (9,0%) svarer, at der lejlighedsvis er fælles skriftemål. De fleste, nemlig 1530 (84,0%), svarer, at de aldrig har fælles skriftemål.

Der er ikke ved dette spørgsmål nogen synderlig forskel på stifterne indbyrdes, eller mellem brugerne af den nye alterbog og brugerne af den gamle alterbog.

21. Hvornår holdes der fælles skriftemål?

Som supplement til spørgsmål 20 blev der spurgt om, hvornår der holdes skriftemål. Spørgsmålet var kun relevant for de 292 (16,0%), der altid eller undertiden holder skriftemål. 1527 (83,8%) svarede derfor igen, at de aldrig holder fælles skriftemål.

Skriftemål før højmessens anvendes af 62 (3,4%), mens 26 (1,4%) anvender fælles syndsbekendelse og absolution i højmessens indledning. Den mest udbredte placering blandt de, der har fælles skriftemål, er placeringen før nadver; den anvendes af 202 (11,1%).

På dette spørgsmål er der næsten ikke nogen forskel mellem brugerne af den nye alterbog og den gamle. Det kunne tyde på, at praksis stort set ikke er ændret på dette punkt i forbindelse med indførelse af den nye alterbog. I samme retning peger det forhold, at 11% blandt brugerne af den nye alterbog svarer, at de anvender fælles skriftemål forud for nadver, selv om den nye alterbog og de nye ritualer ikke omtaler denne placering.

Forskellene mellem stifterne kommer forholdsvis tydeligere frem ved dette spørgsmål end ved det foregående. Skriftemål før højmessens er mest udbredt i København med 7% og anvendes slet ikke i Roskilde. Skriftemål i højmessens indledning anvendes forholdsvis mest i Aalborg med 4% og anvendes slet ikke i Haderslev, Lolland-Falster og Ribe. Skriftemål før nadver anvendes forholdsvis mest i Haderslev og Ribe med 19% og mindst i Roskilde med 6%.

22. Er der behov for et udtog af ritualbogen (indeholdende de kirkelige handlinger 1992) i mindre format og større typografi?

Dette spørgsmål var især taget med efter ønske fra Vajsenhusets Forlag, som havde fået forespørgsler vedrørende trykning af en ritualbog i et mindre format svarende til tidligere ritualbøger, mens den nye ritualbog er trykt i et format lidt større end manuskriptark i A5.

541 (29,7%) svarede, at de er interesseret i et mindre format, mens 715 (39,2%) svarede nej, og 565 (31,0%) svarede ved ikke. Blandt brugerne af den nye alterbog er de afrundede procenttal, at 31% er interesseret i en ritualbog med mindre format, 40% er ikke interesseret og 29% ved ikke.

Hvis besvarelsenerne på dette spørgsmål kombineres med spørgsmålet om Fadervors form, viser det sig, at af de 541, der er interesseret i et min-

dre format, bruger 271 det øverste Fadervor, 170 bruger det nederste og 99 bruger formen fra 1948-oversættelsen.

Den praktiske konklusion på spørgsmålet er indtil videre, at der ikke er marked for et sådant særtryk af ritualbogen.

Den typiske gudstjeneste?

Hvis man ud fra spørgeskemaundersøgelsen skulle beskrive den typiske danske gudstjeneste og definerer den som den gudstjeneste, der følger flertallets på alle punkter, vil en typisk dansk gudstjeneste i 1995 se således ud:

- Den nye danske alterbog fra 1992 anvendes.
- Som indgangsbøn og udgangsbøn anvendes de traditionelle former fra 1685 i let ajourført udgave.
- Menighedssvaret er fortsat »Og med din ånd«.
- Indledningskollekten er en af de autoriserede kollekter fra alterbogen 1992.
- Der er tre bibelske læsninger, som indledes med en læsning fra Det Gamle Testamente, og der læses kun et evangelium, som er prædiketekst. Teksterne læses fortsat af præsten.
- Trosbekendelsen synges af menigheden, mens præsten er for alteret efter anden læsning.
- Dåben foregår inden prædikenen, i de fleste tilfælde på trosbekendelsens plads.
- Kirkebønnen bedes af præsten fra prædikestolen som afslutning på prædikenen.
- Som nadverbøn anvendes den ajourførte udgave af 1912-ritualet.
- Fadervor i nadverliturgien siges af præsten alene, og der anvendes formen med »Fader vor« og »vorde«.
- Tilsvarende anvendes i indstiftelsesordene den øverste form med »kalk« og i den aronitiske velsignelse formen med »åsyn«.
- Brød og vin ved nadveren uddeles af præsten alene, og der er ikke skriftemål i gudstjenesten.

Stor lokal variation

Den nye højmesseordning er generelt karakteriseret ved en del valgmuligheder inden for en fælles grundstruktur, og derfor kan man ikke ret mange steder finde en 'typisk gudstjeneste' efter ovenstående ordning. Hvis den typiske gudstjeneste defineres meget strengt som en gudstjeneste, der på spørgeskemaets første 21 punkter følger det mest udbredte valg, viser der sig kun at være én besvarelse i hele landet, der kan opfylde definitionen.

Generelt er det sådan, at jo flere kriterier der anvendes, jo mindre bliver gruppen. Den nye alterbog anvendes af 1648. Gruppen reduceres til 712, hvis det tillige kræves, at man skal anvende den lange autoriserede indgangsbøn. Hvis der som et tredje kriterium kræves, at der efter

hilsenen skal svares »Og med din ånd«, reduceres gruppen til 550. Ved spørgsmål 9 er gruppen reduceret til 71, og efter spørgsmål 16 til én.

Den nye normalordning?

Hvis man ønsker en gruppe med en repræsentativ størrelse, er det altså nødvendigt at nøjes med et mindre antal karakteristiske kriterier.

Hvis man nøjes med at definere den nye normalordning ved to kriterier, nemlig anvendelse af den nye alterbog (1a) og anvendelse af den nye perikopestruktur (6a), finder man en majoritetsgruppe på 1138 (62,5%).

Derimod er det på forhånd udelukket at finde grupper over 50%, hvis nadverbønnen inddrages som kriterium, idet ingen af nadverbønnerne anvendes af over 40%. Gruppen, der anvender den nye alterbog (1a), den nye perikopestruktur (6a) og nadverbøn B (13b), består i alt af 491 (26,9%). Hvis det sidste kriterium erstattes af nadverbøn C, finder man en gruppe af næsten samme størrelse, nemlig 452 (24,8%). Den tredjestørste gruppe udgøres af 138 (7,6%), der har to læsninger (6b) og anvender nadverbøn C (13c).

Hvis der ses bort fra nadverliturgien, og spørgsmålene koncentrerer omkring perikopestruktur, indgangsbøn og indledningskollekt finder man en gruppe på 787 (43,2%), der opfylder fire kriterier: Den nye alterbog (1a), ind- og udgangsbønner fra alterbogen (2a eller 2b) og indledningskollekter fra den nye alterbog (4a, 4b eller 4c). Denne gruppe når altså heller ikke over 50%, hverken i forhold til det samlede antal besvarelser eller i forhold til brugerne af den nye alterbog.

En af hovedtendenser ved anvendelsen af den nye alterbog er altså, at valgmulighederne er udnyttet i forholdsvis stort omfang, og at det er svært at finde en klar majoritetsgruppe, hvis kravet er, at gruppen skal være fælles om at have foretaget samme valg på flere af de centrale punkter i gudstjenesteordningen.

Den gamle ordning

Den gamle alterbog bruges i alt af 174, men gruppen udviser også en del lokal variation ligesom brugerne af den nye alterbog. Gruppen reduceres til 112, hvis det kræves, at man skal anvende de gamle autoriserede ind- og udgangsbønner samt den gamle perikopestruktur med to evangelielæsninger. Hvis det yderligere kræves, at man anvender Veit Dietrich-kollekter, falder gruppen til 102. Hvis det endelig kræves, at man tillige anvender nadverritualet fra 1912 og samt Fadervor og indstiftelsesordene efter 1948-oversættelsen, bliver der tilbage kun 56, der kan opfylde alle de opstillede kriterier.

Det er altså heller ikke sådan, at brugerne af den gamle alterbog udgør en homogen gruppe, der på alle enkeltpunkter har samme praksis, selv om der i den gamle ordning kun i mindre omfang var indbygget muligheder for variation.

Den lilla betænkning

På spørgsmålet om perikopestruktur svarede 113, at epistlen læses som udgangslæsning (6d). Umiddelbart skulle man forvente, at de samme også anvendte Anna Sophie Seidelins ind- og udgangsbøn (2c), samt de tilsvarende indledningskollekt (4d). Imidlertid viser et krydspørgsmål, at der kun er 37, der anvender alle de tre karakteristiske elementer i den lilla betænkning fra 1985 (»Forslag til Alterbog«, betænkning nr. 1057).

Anna Sophie Seidelins ind- og udgangsbøn anvendes af 267, og de tilsvarende indledningskollekt anvendes af 347. I forholdsvis stort omfang bliver de dog kombineret med andre bønner, for et krydspørgsmål viser, at kun ca. halvdelen, nemlig 154, på samme tid anvender ind- og udgangsbønnen samt indledningskollekten.

Afsluttede praktiske bemærkninger

Et centralt punkt i den nye gudstjenesteordning var at åbne for variationsmuligheder inden for en fast grundstruktur, sådan som det for eksempel kom til udtryk i den opfølgende publikation af alterbogstillægget. Spørgeskemaundersøgelsen viser, at man i høj grad taget variationsmuligheden til sig, men det stiller til gengæld visse krav til praksis.

Situationen nu er sådan, at kirkegængere og præster og kirkemusikere, der kommer til en anden kirke end den daglige, ofte vil opleve variationer i forhold til det, de er vant til. Det vil derfor være hensigtsmæssigt, at der ved alle kirker foreligger præcise oversigter over gudstjenesteordningen ved pågældende kirke.

Og der kan være grund til at være ekstra omhyggelig med beslutningsproceduren omkring gudstjenesteordningen. Hovedprincippet er jo det, at stedets skik er gældende, indtil præst og menighedsråd i fællesskab er blevet enige om noget andet. Dette princip gælder også efterfølgende præster og afløsende præster, da stedets skik ikke kun er præstens skik.

Denne forpligtethed over for stedets skik gælder dog ikke uautoriserede tekster, herunder tekster fra alterbogstillægget. Se forordet til alterbogstillægget, hvor biskopperne skriver, at andre og efterfølgende præster ikke er forpligtede til at anvende pågældende ændringer, og at ændringerne skal tages op til fornyet behandling ved præsteskitte. Endvidere gælder forpligtetheden over for stedets skik i store træk kun de punkter, der er omtalt i den liste, der findes på side 28 i den nye alterbog. Og en gudstjenestepraksis består jo af mange punkter og aspekter – også mange flere end de, der er omtalt i denne undersøgelse.